

Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon

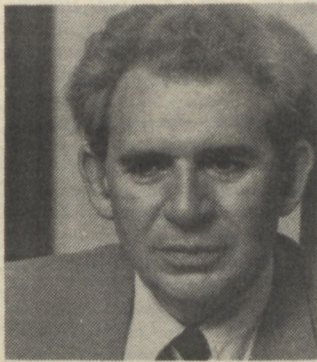
A magyar középkor hivatásos adatgyűjtője, oklevélolvasója, kútfőkeresője. Nem gyárt tehát tetszetős, igazolandó tételeket. A forrásból merít, a tényekig fúr le inkább, s onnan araszolva jut mind beljebb-fentebb, tovább s tovább. Az aprólékos részletezés-gátlattól az összefüggés-tisztázásig, a következtetésig, a bizonyításig. Így lesz végül egy helynév eredetrajza, egy gesta egyetlen szavának jelentéspontositása vagy akár valamelyik vármegyénk kialakulás-modellje Árpád-kori történetünk szerkezetemlévé, épületglávjává. Az eredményben azért persze fontos és különleges konfliktus bomlik ki, a végső kifejtésben mindig ott a dráma. Elsőgenerációs felső-értelmiségi, öröksége szerint is csak ilyen tapasztalati úton járhat az adatfeltárástól a nemzettudat-alakításig.

– Módszer és témaválasztás, témaválasztás és módszer – a kettő, gondolom, párban jár. Mégis megkérdezem: hogyan jutott adathalmozó munkamódszeréhez és szakmai „választott-jáig”, az Árpád-korig?

– Egészen köznap, leegyszerűsített értelemben: pozitívista történész vagyok. Olyan ember tehát, aki tiszteli, szereti az adatokat, a tényeket, s csupán kellő adatmennyiség, tényismeret birtokában kíván véleményt alkotni, nyilatkozni. Nemzedékem, úgy hiszem, törvénytörően jutott el ehhez a szemlélethez, hiszen az ötvenes években azt sulykolták belénk az iskolában, hogy elegendő az egyszer már feltárt adatokat polgári fejükről marxista talpukra állítani. Ez számomra már kisdíáként sem volt rokonszenves fölfogás, mert környezetemben ki-ki csak azt hitte el, amihez elegendő tapasztalatot szerzett. Ezért hát már egyetemi hallgatóként úgy vélekedtem:

biztonságosabb mennél több adattal dolgozni. E nézetemben később sem kellett csalódnom. Azt azonban, sajnos, tapasztaltam, hogy – egészen a legutóbbi időkig – olyan szakmai értékrend érvényesült, mely kevesellte az adatfeltárást. Forráskiadvány összeállításával például a közelmúltig nem lehetett tudományos fokozatot szerezni. Ezt én képtelenségnek tartottam, mert vallottam és vallom: az adatfeltárást is igazi történész munkának, nemcsak az elméletfomálás...

Ami témaválasztásomat illeti: sok egyéb közt ebben az is közrejátszott, hogy – megítélésem szerint – az Árpád-kor egyik legszebb korszaka a magyar történelemnek. A magyarság – Európában elfoglalt helye szerint s a későbbi évszázadokhoz viszonyítva is – akkor olyan tartós „tetőzést” mutatott, amelyet a tizenkilencedik század elejétől joggal neveztek „régidicsőség”-nek. Messziről ide érkezett elődeink óriási erőfeszítéssel igyekeztek hazánkat Európa igazi részévé tenni. És törekvésük sikerrel is járt, hiszen már Szent István korában elterjedt itt a római rítusú kereszténység, s hivatalossá vált a latin írás. Ilyképpen bekerülhettünk az európai kultúrába. Ezzel lényegében sok minden eldőlt, ami későbbi sorsunkat meghatározta.

Fotó: Vahl Ottó

let. Részint azért, mert Bizánc, hosszas agónia után megszűnt létezni; részint pedig azért, mert az eurázsiai színvonalú kultúrát képviselő arabág után jöttek az oszmán törökök; vagyis olyan új barbár hatás érvényesült, amely sem a kultúrában, sem a gazdaságban, a termelésben nem gyakorolhatott olyan vonzerőt, mint a korábbi központok. Centrum és periféria viszonyát tehát a magyar középkor korai századaiban nem lehet síkban ábrázolni, hanem térbe kell helyezni, csak így szemléltethető.

– Közelítsünk tényleges tárgyunkhoz: az, aki a magyarországi vármegyék kialakulásáról testes monográfiát és kézikönyv gyűjteményt használhat lelkiként ír, minden bizonnyal tudatosan indleszti ezt az új művét is gondolkodási rendszerébe, az épületbe, amelynek „felhúzója” munkásságának végcélja...

– Soha nem voltam „egy témájú” történész. Krónikakutatóként kezdtem, mert úgy ítélttem meg: szakterületemen nélkülözhetetlenek ezek a stúdiómunkák. Tíz évig foglalkoztam krónikákkal, s eközben igen hasznos módszertani tapasztalatokra tehettem szert. Megtanultam például, hogy miként irtak történelmet a középkorban. Elsajátítottam az ilyen kutatásban elengedhetetlen rafinált, kifinomult filológiai módszereket. Olyan szűrőt át nézhettem történelmünknek ezt a szakaszát, mely koronként változott, mert a história prizmáján mindig más szögben törtek meg a fény. Ráébredtem, hogy krónikáinkat nem vizsgálhatjuk „egyveretű”, egynemű egységként, mert ha ezt tennénk, a térlátástól fosztanánk meg magunkat... Felkészülésemnek, alapozásomnak jeles részét képezte kezdettől fogva az okleveles munka, a forráskutatás. Ebből is következett, hogy mindig az utóbbiak biztos tanúságára építve próbáltam magát a történelmet rekonstruálni. A forrásfeltárást és -elemzést eredményt vettem aztán papírra, a rekonstrukció fogalmazódott meg apró cikkek sokaságában és szintézisre törekvő nagymonográfiákban. Első munkám a pogány lázadások

korával foglalkozott. Számomra az volt izgalmas ebben, hogy a Vata-féle mozgalom nem illik az alakuló magyar feudalizmusokba. Később Csák Máté alakja is azért érdekelt, mert elűtött a várhatótól; egy ország nagy nehezen épp kiizzadta álami egységét, s máris megkezdődött egy másfajta megosztás. Monográfiát írtam a tizenegyedik századi hercegségekről; e tárgyban is a szokottól eltérő jelenség vonzott vizsgálatra. Akadémiai doktori értekezésem – A feudális széttagolódás Magyarországon – azt találja, hogy nálunk a törésvonalak miért ott voltak, ahol voltak. Így jutottam fokozatosan Erdély korai történetének kérdésköréig. A *Levedi törzsszövetségtől a honfoglalásig* című könyvemben egy ívet rajzoltam meg, amelynek a közepén van a honfoglalás; 830-cal kezdtem ugyanis, és 997-tel zártam. Olyan pilléreket, alapokat építettem tehát, amelyekre más és más felépítményeket lehetett állítani. Nem előre megkonstruált gondolatil rendben haladtam, hanem a forrásismeret, az új és új felismerések sora vezetett során következő munkáimig. De végül mindegyik részévé vált annak a tervezett épületnek, amely a magyar középkor mennél teljesebb ábrázolására, bemutatására, értékelésére törekszik.

– S milyen része van ebben a konfliktusfeltárási, drámai helyzeteit rögzítő vizsgálatában a magyar vármegyrendszer kutatásának?

– Vármegyrendszerünk kialakulását sokan és sokféleképpen vizsgálták, de – úgy hiszem – elődeim végül is nem jutottak megnyugtató eredményig. Monografikus igénnyel sem foglalkoztak még az adott témával. Sokan sémákat alkalmaztak, vagyis hol azt mondták, hogy ezek szláv hatásra keletkeztek – még ott is, ahol híre-hamva sem volt a szlávágnak. Mások meg a kizárólagos német eredetre esküdtek. Ismét mások amellet törtek lándzsát, hogy a megyék csakis a honfoglaló nemzetségekből keletkeztek – még ott is, ahol a honfoglalók jelenlétét nem tudjuk kimutatni. Szűkös forrásismeretünk tudatában én azt vallom: egyetlen álláspont mellett sem szabad magunkat kizárólagosan elköteleznünk. Vármegyénk kialakulását csakis a maguk sokszínűségében érdemes elemezni. Az egyes megyék történetét sorra feltárva, egy-egy igen egyszerű matematikai modellel érvényesítve. Kiemelve azt a nagyon kevés általános vonást, amely a megyeszervezést mindenütt jellemezte, s az összes többit – a sajátosat, a különbözőt – zárójelbe téve. Mindenhol vár kellett például

a vármegyéhez, és kellett ispán is. Megvizsgáltam a megye szót magát. A vármegye: a vár megyéje, vagyis a civitas. Megvizsgáltam, hogy hol mit jelentett az ispáni hatalom. Minden más bennmaradt az említett „zárójelben”. Vagyis a fentiekben kívül az egyes megyékről külön-külön mondom el könyvemben, hogy a kutatásban meddig jutottunk. (A többes szám azt jelzi, hogy minden korábbi értekelhető, hasznosítható eredményt – természetesen kellő forrástisztelettel – az általam felépített összefüggésrendbe illesztettem.)

– Értelemszerűen adódik a kérdés: milyen általános történeti haszna van – túl az ismeretszerzésen – az efféle kutatásnak? Milyen szerepet játszott a magyar történelemben a megye – amelyet, gondolom, hol így, hol úgy neveztek?

– A megye nevezetű képzőmennynek nem a neve, hanem a funkciója változott igen jelentékenyen az idők során. A mai középszintű igazgatási intézmény-struktúrára például ugyanúgy hívjuk, mint a dualizmus korának igazgatási szervezeteit, holott az akkori, a ma-inál sokkal nagyobb Magyarországon ennek egészen más feladatköre, szerepe volt. Más volt a késő-középkori, kora-újkorai nemesi megye, s megint csak igen élesen különbözött ettől a legkorábbi, úgynevezett királyi megye, amelyben a királyi birtok túlsúlya érvényesült. Kutatásaim során az érdekelt, hogy ennek a meg-megújuló intézménynek hol vannak a gyökerei.

– S végül is milyen megállapításra jutott, vannak-e példaul európai analógiái a magyar megyerendszernek; mennyire önálló, sajátos képzőmenny a mi megyénk?

– Megítélésem szerint mindaddig nem szabad európai analógiákat keresnünk, amíg nem tudjuk öntörvényűen a magunk megyéjét meghatározni. Jelenleg biztonsággal legfőljebb annyit állíthatok, hogy a magyar megye modellje a német fejlődés legkorábbi időszakának, az úgynevezett frank korszak megye-modelljének ihletésére született. Az ottani, immár elavult, túlhaladott képlet itt modernebb kormányzati elv bevezetésévé válhatott, mert István nem egyszerűen másolt, hanem saját korára igazította, körülményeinkhez alkalmazta a mintát. Mindenesetre tény, hogy 997-ig itt törzsi, kormányzati rend élt, 1009-ben viszont már megyék működtek a Dunántúlon, s valószínűleg nem csupán ott. Tiz-tizenkét év alatt pedig csak külső kiegészítésre létesülhetett ilyen új, gyökeresen más szervezet.

Nádor Tamás